

Голові Разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.060 Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору Єрмоленку Д.О.

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Міняйло Діани Геннадіївни
на тему
«Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором
перевезення пасажирів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Актуальність теми дослідження. Наразі в умовах війни права споживачів набули актуальності оскільки об'єктивно вони не можуть бути забезпечені на практиці, що зумовлює потребу постійного удосконалення їх нормативно-правового забезпечення. Особливо йдеться про забезпечення цих прав осіб з особливими потребами чи, як це прописано в чинних актах – з інвалідністю. Априорі, тому сприяє й особливість послуг пасажирів перевізниками, де їх комплексний характер впливає як на розуміння їх сутності, так і на законодавче регулювання та темпоральне сприйняття. Право на пересування та природа послуг пасажирів та, зокрема, підстав їх виникнення не набуло остаточного вирішення і в цивілістичній доктрині.

Йдеться й про певні колізії в стандартах таких прав, їх легальному визначення та технічному, технологічному і правовому забезпеченні. Зокрема, йдеться про фіксацію фактів порушення прав пасажирів на підставі його звернення, що в інформаційний вік є нонсенсом. Визначально при проблематиці охорони та захисту прав споживача слід виходити зі ст. 3 Конституції України, свободи договору як однієї з основоположних засад цивільного законодавства, правового становища пасажирів як слабкої сторони договору, принципів консюмеризму.

Ще складніша ситуація з забезпеченням прав пасажирів з інвалідністю. Нажаль, її впровадження в акти транспортного законодавства відбувається дуже повільно, здебільшого під впливом євроінтеграційних процесів та адаптації національного транспортного законодавства до законодавства ЄС у сфері діяльності транспорту та захисту прав пасажирів на різних видах транспорту, притому, здебільшого, вибірково. Попри прийняття Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням КМУ від 14.04.2021 р. № 366-р., в якій хоч і було сформульовано принципи безбар'єрності та доступності, проте, не забезпечена доступність транспортної інфраструктури, а не лише транспорту; інформації про транспортну послугу та про надавану допомогу; допомоги; не лише для мало мобільної групи населення, але й для осіб з інвалідністю (зокрема, з вадами зору та слуху).

Вибіркове забезпечення цих прав обов'язками перевізника не передбачає для нього негативних наслідків невиконання чи неналежного виконання своїх зобов'язань. Захист прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю, попри визначення їх правового статусу на загальному рівні (на основі принципів рівності та недискримінації, закріплених Конституцією України та міжнародними актами), орієнтований на обмеження, детерміновані транспортним законодавством (як спеціальної норми). Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена наявністю прогалин в законодавстві та обмеженістю правозастосування у сфері визнання, закріплення, забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю за договором перевезення пасажирів, потребою формування наукових підходів до вирішення цих питань на різних видах транспорту. Зокрема відмова від вказівки пріоритетних місць в транспортних засобах не краще рішення, за зниження загальної та споживчої культури пасажирів.

Теоретичну основу сформульованих у дисертаційному дослідженні положень і висновків становлять аргументи та висновки, зроблені в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: С.М. Бервено, Д.В. Боброва, Т.В. Боднар, В.І.Борисова, І.В. Булгакова, А.В. Волкова, А.Б. Гриняк, У.П. Гришко, І.В. Давидова, О.В. Дзера, С.Ф. Демченко, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїка, І.В.Жилінкова, І.Р. Калаур, В.М. Коссак, О.О. Кот, Н.С. Кузнецова, І.С. Лукасевич-Крутник, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Г.К. Матвеев, А.О. Мінченко, О.М. Нечипуренко, С.О. Погрібний, П.М. Рабінович, С.В. Резніченко, З.В. Ромовська, Г.В. Самойленко, М.М. Сибільов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, Г.В. Цірат, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишка, В.Л. Яроцький, С. Andersen, Kaputra Arif B. Sholihah, J. Babinard, Sahed Hossen Sajib, B. Gleeson, A. Crudden та ін.

В Україні дослідженню елементів механізму правового регулювання перевезень пасажирів окрім робіт наукового керівника дисертанта присвячено праці наступних науковців: О.М. Нечипуренка, А.О. Мінченка, Р.Б. Сірко, У.П. Гришко, Г.В. Цірат, І.С. Лукасевич-Крутник, Г.В. Самойленка, О.П. Голенко, проте, лише деякі з них торкнулися окремих питань забезпечення та захисту прав пасажирів. Наразі в Україні праць, спрямованих на комплексне висвітлення питань та вирішення теоретичних та практичних проблем забезпечення та захисту прав пасажирів за договором перевезення, немає. Наведене обумовлює вибір теми дослідження та визначає її актуальність та теоретичну та практичну цінність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертації відповідає Перспективним напрямам дисертаційних досліджень на здобуття ступенів кандидата та доктора наук з юридичних спеціальностей, затвердженим рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11. Дисертаційну роботу виконано в межах комплексних наукових проєктів кафедри цивільного права Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних

процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710). Тему дисертаційного дослідження затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету 15 квітня 2021 року (протокол № 10).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка нових теоретичних положень, спрямованих на удосконалення механізму забезпечення та захисту прав пасажирів за договором перевезення, формування наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права та пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних кваліфіковано сформованих дослідницьких завдань, що скорельовані з назвою структурних складових роботи, зокрема :

- охарактеризувати транспортну послугу як економіко-правову категорію та об'єкт правового регулювання;
- розкрити зміст принципів рівності та заборони дискримінації в механізмі забезпечення прав пасажирів з інвалідністю та визначити їх філософсько-правовий аспект;
- визначити поняття та структуру правового статусу особи з інвалідністю як споживача транспортної послуги за договором перевезення пасажирів;
- з'ясувати становлення законодавства України у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення;
- визначити особливості адаптації законодавства України до європейських стандартів у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення;
- розкрити роль органів державної влади та суб'єктів громадянського суспільства в механізмі забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю;
- охарактеризувати альтернативний захист прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення;
- розкрити особливості юрисдикційного захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення;
- внести пропозиції з вдосконалення актів чинного законодавства України у сфері забезпечення прав пасажирів з інвалідністю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають щодо забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів.

Предметом дослідження є забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи стали загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання. Діалектичний метод наукового пізнання дозволив пізнавати явища правової дійсності в їх взаємозалежності та взаємодії, зокрема, зміст та елементи правового статусу пасажирів з інвалідністю, механізм забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю (Розділи 1-3). Системний метод

використано для правової характеристики транспортної послуги як економіко-правової категорії та об'єкта правового регулювання (п.1.1), визначення поняття та встановлення структури правового статусу пасажирів з інвалідністю (п. 2.1), стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС в сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю (п. 2.3), інституційної характеристики забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю (Розділ 3). Структурно-функціональний метод застосовано для визначення ролі принципів рівності та заборони дискримінації в механізмі забезпечення прав пасажирів з інвалідністю (п. 2.1), особливостей механізму забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю, встановлення його елементів та визначення ролі державних органів та суб'єктів громадянського суспільства в його становленні та функціонуванні (п. 3.1). Використання методу правового аналізу надало можливість визначити транспортну послугу як економіко-правову категорію (п. 1.1), провести дослідження адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю (п. 2.2), встановити особливості альтернативного та юрисдикційного захисту прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю (п.п. 3.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод використано для виявлення прогалин національного механізму забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю у порівнянні з відповідним механізмом ЄС та окремих іноземних країн (п. 2.1, 2.3, 3.2). Використання методу правового прогнозування дало змогу визначити можливі напрями гармонізації законодавства України до законодавства ЄС в сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю (Розділ 2, п. 3.1, 3.2). Метод моделювання застосовано як універсальний для наукової аргументації пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства в сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських та зарубіжних учених із загальної теорії права, цивільного права, інших галузей системи права України, філософії, економіки та психології.

Емпіричну основу дослідження склали Регламенти ЄС у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів та прав осіб з обмеженими можливостями, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, нормативно-правові акти України, матеріали судової практики національних судів та Верховного Суду України з розгляду справ про захист прав пасажирів з інвалідністю, Рішення Європейського суду з прав людини та судові рішення США, Канади, Німеччини та Індії.

Наукова новизна одержаних результатів, яких більш чим достатньо, полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній правовій науці комплексною роботою, присвяченою дослідженню забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення.

У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано, що право на доступність та безбар'єрність перевезень пасажирів з інвалідністю є проявом принципів рівності та недискримінації на транспорті;

– аргументовано, що рівність та недискримінація на транспорті співвідносяться (як загальні принципи здійснення прав пасажиром з інвалідністю) як єдність полярної протилежності: позитив (загальний дозвіл поведінки пасажирів) та негатив (загальна заборона дискримінації в діях перевізника);

– доведено, що право пасажирів з інвалідністю на доступність перевезень повинне включати: право на доступність транспортної інфраструктури, доступність транспортної послуги, доступність інформації про транспортну послугу та про можливу допомогу, право на допомогу у випадку потреби та право на ефективний правовий захист. Вони мають бути визнані та закріплені на рівні ЦК України;

– доведено, що Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена Розпорядженням КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р. потребує удосконалення в частині забезпечення: 1) доступності транспортної інфраструктури; 2) доступності інформації про транспортну послугу та про надавану допомогу; 3) доступності допомоги; 4) права на доступність не лише маломобільною групою населення, але й особами з інвалідністю (наприклад, з вадами зору та слуху).

– доведено, що рівень гармонізації законодавства в сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю нерівномірний на різних видах транспорту та не відповідає вимогам ЄС в цій сфері та потребує подальшої адаптації;

– встановлено, що забезпечення доступності пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю має складові: 1) медичну чи фізіологічну (створення умов для комфортної та неускладненої життєдіяльності людини, що ґрунтується на відсутності додаткових чи надмірних фізичних навантажень у порівнянні зі здоровою людиною); 2) соціальну (інклюзивність, яка забезпечує включеність особи в суспільне життя. Ґрунтується на можливості особи самостійно здійснювати свої права нарівні з іншими пасажирів та відсутності дискримінаційних факторів); 3) юридичну (здатність права як регулятора суспільних відносин за допомогою правових засобів впливати на поведінку учасників транспортних відносин, забезпечуючи охорону та захист прав пасажирів з інвалідністю). Включає: а) гарантії здійснення прав пасажиром з інвалідністю; б) гарантії захисту його прав;

– доведено, що правовий статус пасажирів з інвалідністю визначається не лише його правовим положенням як сторони договору. Він має рівні та підрівні: загальний (правосуб'єктність) – спеціальний (як учасника цивільних відносин – як споживача – як пасажирів – як пасажирів за видами транспорту) – спеціальний додатковий (як особи з інвалідністю – як пасажирів з інвалідністю – як пасажирів з інвалідністю за видами транспорту) –

індивідуальний (правовий статус особи в конкретному правовідношенні). Вони визначені нормативно та сторонами за договором перевезення пасажирів;

– встановлено, що захист прав пасажирів з інвалідністю в судовому порядку обмежується рівнем правового статусу сторони договору, визначеним актами транспортного законодавства, яке не містить гарантій здійснення прав та їх захисту, що обумовлює розгляд судами однієї категорії справ, - про відмову пасажирів в перевезенні на пільговій (безкоштовній) основі;

удосконалено:

– положення принципу рівності в частині визначення не лише рівних прав пасажирів з інвалідністю у порівнянні з іншими пасажирами, але й у рівності їх можливостей, зокрема, здійснити подорож самостійно, нарівні з іншими пасажирами без допомоги або отримати допомогу у випадку, якщо така особа потребує її;

– дефініцію дискримінації в частині доповнення її розуміння як різного поводження без об'єктивного та розумного обґрунтування щодо осіб, які перебувають в однаковій ситуації додатковою ознакою: неможливість втілення ідеї рівності в діяльності, яка за змістом та наслідками не порушує прав інших осіб;

– підходи до визначення транспортної послуги як блага в частині: доповнення загальних ознак (неуречевленості результату та споживання в процесі надання) ознакою корисності (корисної діяльності), та особливої ознаки, - її надання за допомогою транспортного засобу, яка полягає у просторовому переміщенню особи;

– наукові підходи щодо залежності правового статусу пасажирів як сторони договору від обсягу його дієздатності в частині визнання наявності такої залежності, оскільки закон пов'язує з ним можливість особи укласти договір та прийняти його виконання. Визначено, що малолітня особа та недієздатна особа (особа з інвалідністю з хронічним розладом психіки) не можуть самостійно укласти договір прийняти виконання за ним (здійснити поїздки) без супроводу батьків, опікунів чи уповноважених ними дорослих осіб. Неповнолітні особи та з обмеженою дієздатністю не обмежені у свободі пересування за ст. 313 ЦК України, проте, можливість укладання ними договору обмежується відповідно до ч. 2 ст. 32 ЦК України необхідністю згоди батьків чи піклувальників на укладання правочину, який виходить за межі дрібного побутового. Запропоновано привести зміст статей 32 та 313 ЦК України у відповідність;

отримали подальший розвиток:

– аргументація, що категорія «транспортної послуги» є родовою категорією, яка включає всі послуги, які надаються в транспортній сфері. З цього зроблено висновок, що «транспортна послуга» та «послуга з перевезення пасажирів» співвідносяться як рід та вид;

– аргументація щодо необхідності посилення гарантій прав пасажирів з інвалідністю покладанням на перевізника загального обов'язку забезпечення

прав пасажирів та заходами його юридичної відповідальності. Запропоновано внести відповідні зміни та доповнення до ст. 910 ЦК України та ст. 920 ЦК України;

– підхід, згідно якого до альтернативного захисту прав пасажирів з інвалідністю та обмеженою рухливістю (як неюрисдикційної форми захисту), окрім самозахисту та претензійного порядку вирішення спорів між перевізником та пасажиром, запропоновано віднести відмову пасажирів від договору без фінансових витрат для пасажирів, право на яку закріпити в актах транспортного законодавства, зокрема, з підстав: коли такий пасажир не зміг скористатися транспортною послугою через непридатність транспортного засобу для перевезення таких пасажирів за умови, що йому не було надано інформацію, в т.ч. на його запит, про конструктивну непридатність такого транспортного засобу до перевезення пасажирів з інвалідністю чи обмеженою рухливістю; або у випадку, якщо йому не надано допомогу в посадці до транспортного засобу чи висадки з нього, за умови, що запит про допомогу подавався перевізнику завчасно, відповідно до вимог актів транспортного законодавства, або коли перевізником не було здійснено всіх можливих заходів, спрямованих на надання допомоги такому пасажирові. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 911 ЦК України пунктом 6-1 відповідного змісту;

– позиція позитивізму, за якою захисту підлягають охоронювані права. Для забезпечення здійснення та захисту прав пасажирів з інвалідністю запропоновано ч. 1 ст. 911 ЦК України доповнити п. 8 наступного змісту: «8) пасажирів з інвалідністю, з особливими потребами, включно з обмеженою рухливістю та маломобільні на засадах рівності мають право на доступність: інформації до моменту укладання договору перевезення про умови договору перевезення, включно дату та місце відправлення, маршрут, вартість проїзду, тип та вид транспортного засобу, та можливість здійснити поїздки самостійно, без сторонньої допомоги; під час посадки, перевезення та висадки, - на доступність транспортної інфраструктури та транспорту для безперешкодного самостійного, без сторонньої допомоги здійснення поїздки та отримання допомоги у разі необхідності»;

– позиція, що захист прав пасажирів з інвалідністю на доступність повинен ґрунтуватися на загальних нормах Конституції України, якими закріплено принцип рівності та соціальної інвалідності (інклюзії) та не обмежуватися приписами транспортного законодавства;

– аргументація, що судовий порядок захисту прав пасажирів, включно пасажирів з інвалідністю є ефективним, проте, складним, фінансово обтяжливим та тривалим. Підтримано пропозицію створення спеціалізованого державного органу, - Українського транспортного агентства з врегулювання спорів за договорами перевезення пасажирів. Запропоновано надати йому повноваження медіації та безпосереднього вирішення спорів та захисту прав пасажирів, включно пасажирів з інвалідністю, фінансування його діяльності покласти на державу;

– за результатами проведеного дослідження запропоновано пропозиції змін та доповнень до ЦК України та актів транспортного законодавства, спрямованих на удосконалення механізму забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення на різних видах транспорту (Додаток Б).

Практичне значення одержаних результатів полягає у в тому, що основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – з метою подальших наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав пасажирів за договором перевезення пасажирів;

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю на основі сучасних цивілізаційних підходів соціальної моделі інвалідності та в процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС в означеній сфері;

– *правозастосовній діяльності* – в діяльності судових органів при вирішенні спорів з захисту прав пасажирів з інвалідністю за договорами перевезення пасажирів;

– *навчальному процесі* – при викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін «Цивільне право», «Транспортне право», при підготовці відповідних розділів підручників, посібників, програм тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки результатів дисертаційного дослідження оприлюднено

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у чотирьох наукових фахових виданнях, визначених МОН України.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою й задачами дослідження. Робота містить умовні позначення, вступ, три розділи, які охоплюють 8 підрозділів, висновки, список використаних джерел, а також додатки. Загальний обсяг роботи становить 264 сторінки, з них основного тексту – 222 сторінки. Список використаних джерел налічує 250 найменувань.

У зв'язку з викладеним особливої актуальності як елемент цих правовідносин набули підстави їх виникнення в чому автор дисертаційного дослідження досяг успіху.

У **вступі** обґрунтована актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та основні завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів та ін.

Перший розділ дослідження присвячено сучасному стану досліджень з проблематики пасажирських перевезень, з'ясуванню правової природи цих правовідносин та механізму їх правового регулювання. Основна увага зосереджена на правовій характеристиці транспортної послуги як об'єкта цивільно-правового регулювання та правовому забезпеченню прав пасажирів з інвалідністю через призму принципів рівності та недискримінації.

Це дозволило автору провести цілком логічний та докладний аналіз механізму регулювання цих правовідносин, що включає в себе нормативну основу, юридичні факти, правове становище пасажирів, здійснення їх прав.

Другий розділ дослідження присвячений питанням правового регулювання сфери забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю, зокрема, як пасажирів за договором перевезення: правового статусу особи з інвалідністю як споживача транспортної послуги за договором перевезення па ажира, становлення законодавства України у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення, адаптації законодавства України до європейських стандартів у сфері забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення.

Третій розділ дослідження присвячений інституційній характеристиці забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення, зокрема: ролі органів державної влади та суб'єктів громадянського суспільства в механізмі забезпечення та захисту прав пасажирів з інвалідністю, альтернативному та юрисдикційному захисту прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Дисертаційне дослідження містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Воно присвячене тим правовідносинам, що до цього часу не були предметом комплексного дослідження.

Важливим досягненням автора є визначення механізму правового забезпечення права на перевезення пасажирів з інвалідністю.

Загалом можна стверджувати, що поставлену автором мету дослідження досягнуто, а відповідні наукові завдання виконано. Висновки і рекомендації, сформульовані автором за результатами дисертаційного дослідження, мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони можуть бути використані у законотворчій діяльності, а також у навчально-методичній роботі: при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного, транспортного права, викладанні відповідних курсів.

Повнота наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих автором працях. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладено в чотирьох наукових фахових виданнях, визначених МОН України. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів і розкриття змісту дисертації відповідають вимогам ДАК України. Основні наукові положення дисертаційного дослідження оприлюднені у зазначених публікаціях.

Дисертація пройшла належну апробацію, є самостійною науковою працею, має завершений характер.

Позитивно оцінюючи в цілому виконане дисертаційне дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і наукову новизну, слід звернути увагу на **окремі положення, що мають дискусійний характер або потребують додаткової**

аргументації. У загальному вигляді їх можна сформулювати наступним чином:

1. Розглядаючи п.1 наукової новизни, « право на доступність та безбар'єрність перевезень пасажирів з інвалідністю є проявом **принципів рівності** та недискримінації на транспорті», виникає питання: Чи є потреба прирівнювати таку категорію пасажирів до інших? На наш погляд, тут повинно йтися про пріоритетність забезпечення здійснення права на перевезення, а не про рівність. Принаймні, більшість фахівців соціального права відстоюють потребу посиленого забезпечення прав для осіб з обмеженими можливостями.

Таке скасування пріоритетних місць для таких пасажирів міському та приміському транспорті призвело до зловживання такими правами і утиску прав пасажирів з інвалідністю, вагітних, пасажирів похилого віку. Навпаки, рівність проявляється у забезпеченні законодавцем додаткових гарантій здійснення такого права за рахунок переважаючого гарантованого права, зокрема навіть бронювання таких місць для таких категорій.

Навіть з огляду на розвиток цього положення у п.2 на рівні принципів все рівно слід зважати на опорність цього наукового положення як фундаментального і такого, що не потребує подальшого пояснення. Було б краще їх об'єднати на ідеї співвідношення загального, окремого та спеціального їх як концепт підходу до охорони та захисту прав пасажирів з інвалідністю. Принаймні особи з інвалідністю неоднакові у своїх потребах щодо перевезення загальним чи спеціальним транспортом.

Оскільки автор вочевидь притримується позитивістського підходу, то вона опустили проблему співвідношення принципів цивільного права та засад цивільного законодавства.

2. Звертає на себе увагу велика кількість елементів новизни. Чи варто за ними гнатися? На наш погляд, слід притримуватися того, що збільшення кількості елементів новизни за субінститутами права, яким і є взята для дослідження проблематика, є претензійним і суперечить принципу «леза Окама».

3. З огляду на тезу новизни «...правовий статус пасажирів з інвалідністю визначається не лише його правовим положенням як сторони договору» потребує пояснення співвідношення цих категорій.

4. Видається, як побажання, що більш раціонально було б піти шляхом здійснення права на такі перевезення, де наразі при цій стадії вбачаються найбільші проблеми.

Втім, висловлені зауваження носять рекомендаційний чи суб'єктивний характер, не применшують загального позитивного враження від проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку рукопису дисертації, оскільки більшість із них не торкаються основних, концептуальних положень наукового дослідження у цілому. Загалом, наукові висновки і пропозиції, що виносяться на захист як наукова новизна, є аргументованими.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в подальшій розробці вчення про охорону та захист прав на перевезення осіб з обмеженими можливостями.

Висновок. Дисертація на **Міняйло Діани Геннадіївни на тему «Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів»**, що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права є завершеним дослідженням, виконана на належному теоретичному рівні та може бути визнана її внеском у розвиток вітчизняної науки цивільного та соціального права.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що дисертація **Міняйло Діани Геннадіївни на тему «Забезпечення та захист прав осіб з інвалідністю за договором перевезення пасажирів»** відповідає вимогам, що пред'являються до відповідних дисертацій, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор, професор, кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності і права Національного університету «Одеська юридична академія»

Р.Б. Шишка